

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЕКЛАРАЦІЙ ТА АКТИВ ДЕКЛАРАТИВНО-РЕКОМЕНДАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

Саннікова М. В.

*Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України, Харків, Україна*

Статтю присвячено дослідженню виступають декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру. Досліджено їх сутність, характерні риси, специфічні особливості, юридична природа. Відповідно до цього розроблено класифікацію цих джерел права згідно з традиційною для теорії права класифікацією нормативно-правових актів. З урахуванням різних аспектів юридичної природи декларацій та актів декларативно-рекомендаційного характеру, розроблено їх власну, специфічну класифікацію.

Ключові слова: декларація, акт декларативно-рекомендаційного характеру, класифікація декларацій та актів декларативно-рекомендаційного характеру, джерело права, нормативно-правовий акт.

У сучасних умовах розвитку соціально-правової дійсності концептуально оновленого підходу потребує подальша розробка теорії джерел права та системи нормативно-правових актів зокрема. Так, на сьогодні, окрім традиційних для нашої правової системи законів і підзаконних нормативно-правових актів, часто зустрічаються і використовуються у правозастосуванні такі акти, як нормативний договір, судовий прецедент, правова доктрина. Ці джерела права вже стали предметом детального дослідження науковців. Проте їх увага оминула такий важливий вид актів, як декларації та інші акти декларативно-рекомендаційного характеру, які хоча й відомі нашій правовій системі з початку існування нашої держави, проте не були належним чином вивчені і досліджені з точки зору теоретичного осмислення. Тож, метою даної статті є аналіз декларацій та інших подібних актів.

Система законодавства нашої держави налічує більше трьохсот чинних декларацій, які суттєво різняться за своїм змістом, призначенням тощо. Для розуміння ж юридичної суті цього документу необхідними є детальне його дослідження та класифікація. Так, декларації та акти декларативно-рекомендаційного характеру можна класифікувати за різними критеріями, підставами, проте логічно було б почати з традиційної класифікації нормативно-правових актів, яка дається в авторитетних підручниках з теорії держави і права [1; 2; 3; 4; 5; 6], адже декларації як такому акту окрім її специфічних рис притаманні в першу чергу загальні риси нормативно-правових актів.

1. Так, за суб'єктами правотворчості декларації можна поділити на такі, що прийняті главою держави, представницьким органом законодавчої влади і т.д. Так, Спільна декларація Чорноморського Форуму за Діалог та Партнерство від 5 червня 2006 р., в презумпції якої сказано: «Ми, Голови Держав або Урядів Чорноморського регіону: Республіки Вірменія, Республіки Азербайджан, Республіки Болгарія, Грузії, Греції, Республіки Молдова, Румунії, Російської Федерації, Туреччини та Украї-

ни...». Як приклад, можна також навести Декларацію принципів міжнародного спостереження за виборами, схвалену Виконавчою Радою Асоціації організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи 31 березня 2006 р., яка відкрита для схвалення міжурядовими і міжнародними неурядовими організаціями. Їхнє схвалення повинно бути зареєстроване у Відділі Організації Об'єднаних Націй з надання допомоги у проведенні виборів.

2. За обсягом і характером дії – на декларації загальної дії, які охоплюють всю сукупність відносин певного виду на даній території; декларації обмеженої дії (спеціальні), які поширюються на частину території або на певне коло суб'єктів; декларації виняткової дії (надзвичайної), регулятивні можливості яких реалізуються за наявності виняткових обставин (воєнних дій, стихійного лиха та ін.).

а) Так, до декларацій загальної дії можна віднести Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985 р., Римську декларацію сесії Ради НАТО про мир та співробітництво від 08.11.1991 р., Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами від 31.03.2006 р., Декларація єднання та співпраці заради майбутнього України від 13.09.2005 р. та інші.

б) Як декларації обмеженої дії або спеціальні можна охарактеризувати такі, як Декларація про заснування Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму від 06.10.2004 р., Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин від 18.12.1992 р., Мальтійська декларація стосовно тих, хто оголосив голодування від 29.09.1992 р., Декларація про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, яких було піддано насильному переселенню, і забезпечення їхніх прав від 14.11.1989 р. і т.д.

в) Деклараціями виняткової або надзвичайної дії можна назвати Заключна декларація Женевської наради з питання відновлення миру в Індокитаї від 21.07.1954 р., Декларація про спільний захист Чилі, Перу та Еквадору від 04.12.1954 р., Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів від 14.12.1974 р., Декларація про поглиблення та зміцнення розрядки міжнародної напруженості від 19.12.1977 р., Декларація по апартеїду та його наслідках на півдні Африки від 14.12.1989 р. та інші.

3. За галузевою належністю. Такий поділ зрозуміло є умовним, оскільки не в усіх деклараціях містяться норми однорідного змісту. Є серед них такі, що містять норми лише однієї галузі права (наприклад, трудове, право соціального забезпечення). Поряд з галузевими деклараціями діють і такі, що мають комплексний (або міжгалузевий) характер.

Вони включають норми різних галузей права, які належать до певної сфери суспільного життя. До таких належать декларації в сфері господарського, торгового, воєнного, морського законодавства.

Враховуючи те, що декларація поряд з загальними рисами нормативно-правових актів характеризується і власними специфічними рисами, можна виділити ряд критеріїв розподілу.

1. Так, серед них найголовнішим вбачається характер відносин, що регулюються. По-перше, мова йде про політичні відносини, де можна виділити такі види декларацій:

а) направлені на встановлення дипломатичних відносин. Серед таких у правовому полі України діє Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Канадою від 27.01.1992 р.

Такі декларації окрім того, що дають початок новим міждержавним відносинам, по суті є не лише правовстановлюючими актами, а й актами, котрі стають фактичною підставою для врегулювання нової сфери відносин. Саме на їх основі приймаються нормативно-правові акти про взаємну правову допомогу, укладаються міжнародні договори, з'являється можливість для врегулювання відносин між юридичними та фізичними особами-резидентами цих держав, вирішення спорів у судовому порядку, тобто створюється законодавча база міжнародного приватного та частково публічного права, тощо.

Звичайно суб'єктами укладення таких декларацій виступають вищі посадові особи держав, до компетенції яких належать такі повноваження;

б) направлені на встановлення та/або поглиблення відносин між суб'єктами політичної, правової діяльності у певній сфері. Наприклад, Спільна декларація Чорноморського Форуму за Діалог та Партнерство від 05.06.2006 р., Декларація про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Болгарія у галузі європейської та євроатлантичної інтеграції від 14.04.2004 р., Спільна декларація Кабінету Міністрів України та Уряду Литовської Республіки про створення Міжурядової ради зі співробітництва від 05.06.2003 р.

Зазначені акти досить часто виступають логічним продовженням декларацій, направлених на встановлення дипломатичних відносин і містять посилання на останні. У випадках, коли йдеться про встановлення відносин між суб'єктами політичної, правової діяльності у певній сфері, вказаних суб'єктів зазвичай об'єднує певна мета, на кшталт охорони навколишнього природного середовища цілому, певного його об'єкта, боротьба з якимось конкретним явищем, що негативно впливає на природу тощо. Також такі декларації укладаються для впорядкування або вдосконалення економічних відносин між державами, економіко-географічними регіонами тощо. Вони не обов'язково охоплюють конкретну одну сферу, але якщо таких декілька, то вони зазвичай дуже близькі, що обумовлено необхідністю комплексного підходу до вирішення того чи іншого питання.

Коло суб'єктів, які правомочні укладати декларації, направлені на встановлення та (або) поглиблення відносин між суб'єктами політичної, правової діяльності у певній сфері досить широке: від повноважних представників громадських організацій до керівників вищих державних та міждержавних органів. Це пов'язано з тим, що ці декларації можуть охоплювати як одне конкретне питання чи його аспект, так і становити по суті стратегію правового регулювання великої галузі суспільних відносин або навіть впливати на декілька таких галузей.

Не зважаючи на значну кількість актів, які можна віднести до цієї групи, їх об'єднує головна специфічна риса – вони створюють основу для врегулювання кон-

кретних відносин, що ними охоплюються. При чому у таких деклараціях зазвичай зазначаються конкретні дії, які мають вчинити їх учасники (можуть додаватися Плани дій, Протоколи тощо, які також підписують усі повноважні представники), строки вчинення цих дій можуть обмежуватися конкретними датами, певними подіями, можливо також передбачення відповідальності за порушення положень декларації;

в) направлені на врегулювання відносин у сфері міжнародного приватного права. До таких можна віднести Спільну декларацію за результатами офіційних переговорів між Президентом України Леонідом Кучмою та Президентом Федеративної Республіки Бразилія Луїзом Інасіо Лулою да Сілва від 21.10.2003 р.

Укладення таких декларацій обумовлене, як правило, активним розвитком відносин між сусідніми державами. Спільне історичне минуле, близькі культурні надбання і цінності, схожі тенденції розвитку, динамічний товарообмін – все це сприяє розвитку відносин у сфері укладання цивільно-правових угод, шлюбу, спадкування, створення режимів найбільшого сприяння, необхідність пошуку компромісів у публічних порядках різних держав для захисту прав своїх громадян та зменшення навантаження на митну, транспортну системи і т.д.

Суб'єктами укладання таких декларацій виступають залежно від конкретно поставленої мети посадові особи вищих органів влади, до компетенції яких належить вирішення таких питань;

г) направлені на співпрацю в сфері судочинства, правової допомоги тощо. Так можна охарактеризувати Декларацію про наміри щодо співробітництва в рамках реформи юстиції України та у сфері надання правової допомоги у цивільних і кримінальних справах між Міністерством юстиції України та Департаментом юстиції і поліції Швейцарської Конфедерації від 04.08.1995 р., Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Гарантувати дострокову ефективну діяльність Європейського суду з прав людини» від 15.05.2003 р.

Такі декларації мають особливо важливе практичне значення, пов'язане з безпосереднім врегулюванням суспільних відносин між суб'єктами, які підпорядковуються різним правопорядкам, функціонують в умовах дії різних систем права, політичних режимів та різного рівня правової культури. Зазвичай ці акти врегульовують відносини між двома державами у сфері міжнародного приватного права, створюючи тим самим умови для вирішення конкретних правових спорів між фізичними і юридичними особами. Також досліджувані декларації можуть встановлювати двосторонній порядок виконання судових рішень органів юстиції однієї держави на території іншої, порядок видачі зацікавленій стороні правопорушників, надання взаємної допомоги при розслідуванні злочинів, надання офіційного тлумачення законодавства, пояснення правової доктрини (мова йде про держави, в яких правова доктрина офіційно визнається джерелом права), може визначатися порядок такого надання тощо.

Суб'єктами, котрі правомочні укладати декларації у сфері правової допомоги, судочинства, можуть виступати голови урядів, їх заступники, профільні міністри;

д) такі, що проголошують принципи, засади діяльності держави у певній сфері або ставлення суспільства в цілому до якихось політичних подій тощо. Наприклад,

Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р., Декларація про засади державної молодіжної політики в Україні від 15.12.1992 р., Декларація і програма виховання громадян в дусі демократії, заснованого на усвідомленні ними своїх прав та обов'язків від 07.05.1999 р., Декларація єднання та співпраці заради майбутнього України від 13.09.2005 р., Декларація Верховної Ради України щодо неконституційного втручання Президента України в діяльність Верховної Ради України від 02.04.2007 р.

Зазначені акти мають фундаментальний характер, не направлені на врегулювання суспільних відносин, більше того, деякі з них не завжди створюють основи для нормативного регулювання як такої. Вони, скоріш за все, відіграють ідеологічну роль. У більшості з них проголошуються основоположні принципи, засади діяльності держави, виконання яких вбачається у подальшій законодавчій діяльності.

Зрозуміло до суб'єктів проголошення цих актів можуть належати вищі посадові особи державної влади або ж міжнародних інституцій, чим підкреслюється їх основоположний, глобальний характер;

По-друге, можна виділити декларації, що регулюють економічні відносини. Серед них Київська декларація про створення Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ від 23.05.2006 р., Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги від 02.03.2005 р., Декларація цілей та завдань бюджету на 2010 рік (Бюджетна Декларація Кабінету Міністрів України) від 25.02.2009 р., Декларація про наміри щодо створення Чорноморської зони вільної торгівлі від 07.02.1997 р.

Декларації, які можна віднести до цієї групи, по суті своїй є фактично міжнародними договорами чи планами дій (якщо це внутрішньодержавний чи внутрішньо організаційний акт). Вони характеризуються наявністю поряд з засадами і принципами чітких, інколи навіть і жорстких норм, в яких прописується план розвитку держави, організації, регіону тощо на певний період. Для більшої результативності розробляються методи, механізми такого розвитку, можуть навіть створюватися спеціальні органи. Особливо важливу роль зазначені декларації відіграють для розвитку окремих видів економічної діяльності, сприяють вирішенню ряду проблем у цій сфері, сприяють товарообміну між державами, економічними регіонами тощо.

Суб'єктами укладання цих актів виступають вищі посадові особи держав, голови урядів, профільні міністри, керівні особи міжнародних організацій;

По-третє, виділяються декларації, які направлені на врегулювання соціальних відносин. Наприклад, Декларація між міністерством праці та соціальної політики України і Федеральним Міністерством зайнятості та праці Королівства Бельгія про співробітництво в галузі праці від 23.09.2002 р., Спільна Декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» від 19.06.1999 р.

Головним завданням цих актів є створення належних умов для розвитку системи соціального забезпечення, освіти, підвищення стандартів у гуманітарних сферах життя суспільства.

Від імені держав такі декларації укладають зазвичай профільні міністри або повноважні представники громадських організацій;

По-четверте, чи не найчисельнішими є декларації, що носять програмний, загальний характер і направлені на об'єднання якомога більшої кількості держав. Наприклад, Декларація про заснування Євразійської групи з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму від 06.10.2004 р., Декларація Московської сесії Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку від 05.09.2008 р., Декларація Об'єднаних Націй про клонування людини від 08.03.2005 р., Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей» від 10.05.2002 р.

Зазвичай стосуються глобальних проблем людства, як то охорона навколишнього природного середовища, боротьба з тероризмом, захист прав і свобод людини і громадянина тощо. Ініціаторами їх розробки як правило виступають впливові міжнародні організації. Держави приєднуються до цих декларацій не лише їх підписанням. Сторони зобов'язуються включити ці акти до національного законодавства (в порядку, встановленому законами кожної такої держави), причому у такому випадку діятиме примат міжнародного права.

Для класифікації декларацій можна використовувати також такі критерії, як сфера дії документу (міжнародні, внутрішньодержавні), тривалість дії (постійні, тимчасові, для врегулювання конкретного питання) тощо.

Детальне вивчення декларацій, які діють як у вітчизняному, міжнародному, так і в національних правових полях інших держав, дає підстави стверджувати, що класифікацію цих нормативно-правових актів неможливо звести до однієї, навіть дуже розгалуженої схеми. Це є зрозумілим, оскільки в правовій науці на сьогодні немає спільного погляду на суть декларації як джерела права, як наслідок – неповне розуміння законодавців при вживанні терміну «Декларація» у назві нормативно-правового акту. Таким чином, декларації, які входять до законодавства України, різні за своїм змістом, структурою, юридичною технікою тощо. При цьому варто звернути увагу на те, що абсолютна їх більшість – ратифіковані Верховною Радою України міжнародні акти.

Значення ж розробленої класифікації полягає у тому, що вона дозволяє досягнути усе розмаїття декларацій, дослідити їх з урахуванням різних аспектів, з'ясувати їх особливості та юридичну природу. Крім того, розроблена класифікація дає змогу виявити специфічні риси цього акту, які відрізняють його від інших актів декларативно-рекомендаційного характеру та від інших джерел права, що в умовах відсутності єдиного підходу до розуміння суті декларації в правовій думці є особливо важливим.

Список літератури

1. Загальна теорія держави і права: [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]. – Х. : Право. – 2009. – 273 с.
2. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб.] / [За ред. В. В. Копейчикова] – К. : Юрінком Інтер. – 2000. – 320 с.
3. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції): [навч. посіб.] / [За ред. О. В. Зайчука, М. Н. Оніщенко.] – К. : Юрінком Інтер. – 2008. – 400 с.
4. Бержель Ж. Л. Общая теория права: [пер. с франц.] / Ж. Л. Бержель. – М. : Nota bene. – 2000. – 576 с.

5. Рабінович П. М. Основы загалної теорії права та держави: [навч. посіб.] / П. М. Рабінович. – Львів: Край. – 2008. – 224 с.

6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум. – 2006. – 656 с.

Санникова М. В. К определению оснований классификации деклараций и актов декларативно-рекомендательного характера / М. В. Санникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). – № 2. – С. 343-350.

Статья посвящена рассмотрению такой актуальной проблемы теории права как усовершенствование классификации источников права и нормативно-правовых актов, что обусловлено, в частности, постоянным распространением в нашей правовой системе новых источников права.

Предметом исследования выступают декларации и акты декларативно-рекомендационного характера. Исследованы их сущность, характерные черты, специфические особенности, юридическая природа. В соответствии с этим разработана классификация этих источников права. С учетом различных аспектов юридической природы деклараций и актов декларативно-рекомендационного характера разработана их собственная, специфическая классификация.

Ключевые слова: декларация, акт декларативно-рекомендационного характера, классификация деклараций и актов декларативно-рекомендационного характера.

Sannikova M. To determine the basis of classification of acts and declarations and declarative-binding / M. Sannikova// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). – № 2. – P. 343-350.

This article examines such actual problems of the theory of law, as the improvement of the classification of sources of law and regulations in particular, due to the continuous spread in our legal system for new sources of law that is neither laws nor regulations regulations.

The subject of research the declaration and declaratory-recommendation. Study their nature, characteristics, specific features of a legal nature. According to this classification of these sources of law in accordance with the traditional legal theory classification regulations. In view of various aspects of the legal nature of declarations and acts of declarative-recommendatory nature, designed their own, specific classification.

Keywords: declaration, declarative statement, recommendation nature, classification declarations and acts of declarative-recommendatory nature, source of law, legal act

Надійшла до редакції 15.10.2010 р.